

## Luokkaviha ideologiana ja tunteena sosiaalidemokraattien agitaatiossa 1900-luvun alussa

Anna Rajavuori

Vihan tunne on yksi sosiaalisen mobilisaation liikkeellepanevista voimista. Epäoikeudenmukaiseksi koetun yhteiskuntajärjestelmän vihaamisella oli tärkeä merkitys myös uuden poliittisen subjektin, työvään muodostumiselle Suomessa 1900-luvun alussa. Sosialidemokraattisen Puolueen omaksumaan kautskylaiseen luokkataisteluideologiaan ja retoriikkaan kuului käsitys luokkavihasta tunteena, jota järjestäytynyt työläinen oppi kontrolloimaan ja kanavoimaan poliittiseen toimintaan. Luokkaviha oli sekä ideologinen käsite että poliittinen tunne, jonka ilmaisia sosialistiagitaattorit käyttivät retorisenä keinona saadakseen nostettua agitaatiotilaisuuden emotionaalista latausta. Myös aikalaissosialistien itseymmärryksessä, niin puolueen johdossa kuin paikallistason toimijoiden keskuudessa, tehtiin ero käsitteen ja tunteen välille.

Suomen puoluepoliittista keskusteluilmapiiriä leimasi 1900-luvun alussa puoluekiihko, jota määrittivät toisaalta viha, toisaalta edistysusko ja innostus. Vihaa lietsoivat poliittiset erimielisyydet ja jakolinjat erityisesti suhteessa yhteiskuntaluokkiin, kieleen ja Venäjänpolitiikkaan.<sup>1</sup> Historiantutkimuksessa Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) poliittista puhuntaa ja agitaatiota on lähestytty vihapuheena

1 Bergholm 2002, 186–188.

tai vihaa lietsovana puheena, ja siitä on etsitty syitä esimerkiksi sisällissotaan vuonna 1918.<sup>2</sup> Toisaalta sekä sosialistit että porvarilliset syyttivät toisiaan luokkavihan lietsomisesta tarkoittaen sillä luokka-asemaan perustuvaa syrjintää tai vihamielisiä asenteita yhteiskuntaluokkien välillä. SDP:n omaksumaan kautskylaiseen sosialismikäsitteeseen kuului ajatus luokkataistelusta, johon sisältyi myös luokkaviha epäoikeudenmukaista yhteiskuntajärjestelmää ja vallassa ollutta luokkaa kohtaan.<sup>3</sup> Luokkataisteluun perustunut, ideologinen ja käsitteellinen luokkaviha on kuitenkin erotettava kulttuurisesta ja biologisesta vihan tunteesta, vaikka ne usein sekoittuivatkin sosialistien poliittisessa puhunnassa.

Tulkinnat sosialistiagitaattorien roolista luokkavihan lietsomisessa ovat lähtökohtaisesti peilanneet tapahtumia 1900-luvun alussa vuoden 1918 sodan kautta. Vallankumousoppeja agitaatiossa tutkinut Jari Ehrnrooth on tulkinnut vihan negatiivisena tunteena, jonka tarkoituksena oli lietsoa kosta yläluokkaa kohtaan.<sup>4</sup> Vihan tunne poliittisen liikkeen mobilisaatiossa on kuitenkin olennainen paitsi poliittisten vastakkainasettelujen luomiseksi myös muutos- ja toimintahalun synnyttämiseksi liikkeen jäsenissä. Vihan tunnetta voidaan tulkita siis myös mobilisoivana voimana, joka suuntautuu toimintaan omien tavoitteiden hyväksi.

Käsittelen artikkelissa luokkavihan merkitystä ja ilmenemistä SDP:n agitaatiossa ottamalla huomioon tunnedynamiikan merkityksen poliittisen liikkeen menestykselle ja poliittisen kulttuurin erityispiirteet 1900-luvun alun Suomessa. Lähestyn vihan tunnetta agitaatiossa tunnehistoriallisesta näkökulmasta eli huomioimalla tunnekokemuksen, -normien ja tunteiden ilmaisun muuttumisen ajassa. Jotta tunteiden merkitystä poliittisessa muutoksessa voidaan ymmärtää, on otettava huomioon useita eri tasoja: ideologiset käsitykset ja toiminta eli abstrakti retoriikka ja konkreettiset tunteen ilmaisut. On selvitetävä, miten ja missä tunteita ilmaistiin, miten tunteita määriteltiin ja millaisia merkityksiä niille annettiin. Vastaukset näihin kysymyksiin on

2 Vrt. Ehrnrooth 1992.

3 Kautsky (1892) 2010, 192–193.

4 Ehrnrooth 1992, 495–497.

sitten asetettava siihen kulttuuriseen kontekstiin, joka antoi historiallisesti erityisen merkityksen tunteen ilmauksille tietyssä poliittisessa konfliktissa.<sup>5</sup>

Tarkastelin väitöstutkimuksessani<sup>6</sup> SDP:n agitaatiotilaisuuksia keski-suomalaisella maaseudulla ennen ja jälkeen ensimmäisten eduskuntavaalien ja sitä, millaisia strategioita työväenpuhujat käyttivät houkutellessaan puolueelle uusia kannattajia. On selvää, että vihan tunnetta käytettiin tietoisesti hyväksi sosialistien poliittisessa puhunnassa 1900-luvun alussa. Tunnesisällöltään agitaatio oli kuitenkin huomattavasti monipuolisempaa kuin vihaan keskittynyt tutkimus on antanut ymmärtää.<sup>7</sup> Vastakkainasettelun luominen ja vihan tunteen hyödyntäminen olivat sosialistiagitaattoreiden esiintymisessään käyttämiä retorisia keinoja. Nämä keinot olivat hyödyksi esimerkiksi ennen ei-poliittisina pidettyjen kysymysten politisoimisessa maaseutuköyhälistön keskuudessa. Konfliktiin hakeutuminen paikallisen porvariston kanssa oli sosialistiagitaattorien tietoinen strategia, jolla voitiin tehdä luokkaristiriitä näkyväksi ja julkiseksi. Tämän kaltaisella puhunnalla oli merkitystä myös poliittisen ja sosiaalisen työväenidentiteetin muotoutumisessa. Agitaattorin esiintymisessä läsnä olivat usein luokkavihan molemmat ulottuvuudet: ideologia, jonka puolesta agitaattorit puhuivat, mutta myös vihan tunne, joka kohdistui paitsi yhteiskuntajärjestelmään, myös paikallisiin porvareihin, isäntiin, pappeihin tai tehtailijoihin.

Artikkelissa selvitän, mitä luokkaviha oli historiallisena tunteena ja kuinka sosialistiagitaattorit pyrkivät esiintymisessään välittämään sen yleisölleen. Tarkastelen ensin 1900-luvun alun Suomen poliittisen puhunnan kulttuuria ja ilmapiiriä sekä siitä tehtyä tutkimusta. Sen jälkeen selvitän luokkavihan käsitettä osana kautskylaista luokkataisteluideologiaa, jonka SDP omaksui 1900-luvun alussa ja sitä, miten luokkaviha määriteltiin työväenliikkeessä osana sen ideologiaa. Lopuksi tarkastelen sitä, miten keski-suomalaiset sosialistiagitaattorit

5 Eustace 2014, 169–170.

6 Rajavuori 2017.

7 Rajavuori 2017, 225.

käyttivät vihan tunnetta ja vihaista puhetta retorisena keinona esiintymisessään ja miten luokkavihaa käsiteltiin jyvaskyläisessä *Sorretun Voima* -lehdessä.

SDP:n äänenkannattaja *Sorretun Voima* ilmestyi vuosina 1906–1918, ja se oli tunnettu jyrkän kautskyläisestä linjastaan. Erityisesti Onni Tuomen (1875–1933) päätoimittajakaudella 1911–1918 lehti profiloitui kovaa sosialistista luokkataisteluretoriikkaa käyttäväksi sanomalehdeksi. *Sorretun Voima* oli levikiltään suurin jyvaskyläläinen sanomalehti.<sup>8</sup> Vaasan läänin itäisen vaalipiirin agitaattorit julkaisivat lehdessä matkakertomuksiaan ja muita kirjoituksiaan. Ne valaisivat työväenpuhujien käsityksiä luokkavihasta ja näin ollen myös sitä sanomaa, jota agitaattorit puheissaan pyrkivät kuulijoilleen välittämään. Puhuttu ja kirjoitettu agitaatio kietoutuivat vaalipiirissä vahvasti toisiinsa. Samat henkilöt puhuivat, kaupittelivat lehteä ja kirjoittivat siihen. *Sorretun Voimalle* oli tärkeää vuorovaikutteisuus, paikallisuus ja kollektiivinen lehden tekeminen.<sup>9</sup>

Tutkimusaineistoni käsittää sanomalehtiartikkeleita, sanomalehtien maaseutukirjeitä<sup>10</sup> ja muita julkaistuja painatteita sekä eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjoja. Digitoidun sanomalehtiarkiston hakutoiminnon avulla esimerkiksi luokkavihaa koskevia sanomalehtitekstejä on helppo selata kootusti. Sanomalehtiaineisto keskittyy *Työmies*- ja *Sorretun Voima* -lehtiin. *Työmies*-lehdessä julkaistut tekstit edustavat parhaiten työväenliikkeen yleistä linjaa suhteessa luokkavihan käsitteeseen. Selvittääkseni paikallistoimijoiden antamia merkityksiä luokkavihalle käytän *Sorretun Voimassa* ilmestyneitä luokkavihaa käsitteleviä kirjoituksia esimerkkinä rahvaalle tarkoitettusta ja rahvaan tuottamasta luokkavihatulkinnasta. Eduskunnassa käyty keskustelu aiheesta toimii artikkelissa esimerkkinä niin sanotusta puolueen virallisesta määritelmästä ja suhtautumisesta vihan tunteeseen ja siihen, miten se liittyi

8 Tommila 1973, 342.

9 Rajavuori 2017, 104–105.

10 Maaseutukirjeillä tarkoitetaan sanomalehdissä julkaistuja paikallisuutisia. Vaikka maaseutukirjeiden suosio alkoi laskea 1890-luvulla, kärkeviä mielipiteitä sisältävät maaseutukirjeet kokivat työväenlehdistössä uuden kukoistuksen 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Sorvali 2019. Elektroninen aineisto. Ks. Stark 2013.

puolueen olemassa olon oikeutukseen. Artikkelia varten olen analysoinut *luokkaviha*-käsitteen sisältävät keskustelut valtiopäiväasiakirjoissa vuosina 1907–1914 eli ennen ensimmäistä maailmansotaa.

### Poliittiset liikkeet ja tunteet

Vihan tunnetta on tarkasteltu sosiaalisen mobilisaation liikkeellepaineavana voimana. Poliittisissa rituaaleissa, kuten joukkokokoonnutmissa tai mielenosoituksissa, aikaansaatu vahva emotionaalinen lataus on välttämätön sosiaalisen liikkeen menestykselle. Eräs tehokkaimmista tavoista nostaa emotionaalista latausta on vastakkainasettelu poliittisen vastustajan kanssa. Toisinaan tunteiden nostatus tapahtuu itsestään, mutta se voi olla myös tietoisesti rakennettua.<sup>11</sup>

Jari Ehrnrooth on selittänyt vanhan työväenliikkeen suhdetta val-lankumoukseen ”arkaaiseen vihaan” perustuvalla tunnedynamiikalla. Selitystä heikentää kuitenkin se, että Ehrnrooth rakentaa vihasta kaiken selittävän voiman, joka alkaa tutkimuksessa elää omaa elämäänsä siten, että aineistoja tulkitaan pitkälti vain tutkijan konstruoimaa negatiivista tunnedynamiikkaa peilaten. Ehrnroothin kuvaama vanhan työväenliikkeen agitaatioon liittyvä tunnedynamiikka onkin varsin kapea eikä tuo esiin niitä monia muita tunteita, kuten rohkeus, pelko, veljeys ja innostus, joita työväenliikkeen varhaisvaiheen mobilisaatioon liittyi. Ehrnroothin vihan tunteeseen keskittyvä tulkinta on saanut kritiikkiä myös psykologisoivasta otteestaan, ja esimerkiksi Risto Alapuro on korostanut tulkinnoissaan rakenteellisten ja institutionaalisten tekijöiden sekä organisoitumisedellytysten huomioon ottamista.<sup>12</sup> Tunnehistoriallisesta näkökulmasta Ehrnroothin tulkin-nassa onkin yhtäläisyyksiä 1900-luvun alussa suosittuihin joukkoja psykologisoiviin teorioihin.

Tunteiden merkitystä poliittisten ja sosiaalisten liikkeiden mobilisaatiossa on tutkittu alkujaan käyttäytymistieteellisestä näkökulmasta. Ranskalaisen sosiaalipsykologi Gustave Le Bonin 1800-luvun jälkipuolen tapahtumiin perustuneet käsitykset<sup>13</sup> joukkojen psykologiasta vai-

11 Collins 2001, 30–31.

12 Ehrnrooth 1992; Alapuro 1997, 55–78; Majander 2002, 202–204.

13 Le Bon 1895.

kuttivat jo 1900-luvun alussa tulkintoihin agitaation kyvystä vaikuttaa massoihin. Historiantutkija Jaakko Forsmanin mukaan agitaattoreiden oli helppo lietsoa luokkavihaa ja kateutta suurlakon vallantunteesta ”joukkosuggestoituun” rahvaaseen.<sup>14</sup> Joukkopsykologisen lähestymistavan ongelmana oli kuitenkin näkökulma, josta liikkeen toimintaan osallistuneiden ihmisten toimintaa tarkasteltiin ”toisten” irrationaalisena toimintana. Sittenkin liiketutkimuksessa on korostunut liikkeen sisäinen analyysi ja rationaalisen sekä strategisen toiminnan korostaminen. Tunteiden merkitys sosiaalisissa liikkeissä alkoi nousta tutkijoiden kiinnostuksen kohteeksi uudestaan vasta vuosituhannen vaihteessa.<sup>15</sup>

Jotta vihaa sosiaalidemokraattien retoriikassa ja agitaatiossa voidaan analysoida, on välttämätöntä huomata, että luokkaviha 1900-luvun yhteiskunnallisessa kontekstissa oli merkityksiltään muutakin kuin biologiskulttuurinen emootio tai rahvaan arkaainen ominaisuus. Matti Kurikan sosialismitulkintoja tutkinut Mikko Pollari on liittänyt luokkavihan kautskylaiseen sosialismikäsitelyyn, jonka SDP omaksui virallisesti Oulun puoluekokouksessa 1906.<sup>16</sup> Käsittelen luokkavihaa ennen kaikkea poliittisena tunteena, jolla oli merkitys sekä ideologise-  
na käsitteenä että muutoshalua synnyttäneenä tunteena. Aikalaissosialistien itseymmärryksessä, niin puolueen johdossa kuin paikallistason toimijoiden keskuudessa, kuului tehdä ero niiden välille. Porvarillisten ja kansallismielisten oli kuitenkin vaikea käsittää ideologista luokkavihaa ja sen luonnetta, sillä se oli vahvasti ristiriidassa heidän vaalimansa yhtenäisen kansan illuusion kanssa.

### Puolueviha

Suomen kansallisen politiikan muotoutuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa oli prosessi, jossa rintamalinjat olivat epäselviä ja moninaisia. Kieliriita oli jakanut kentän ensin fennomaaneihin, svekomaaneihin ja liberaaleihin. Vaikka kansan kerrostuneisuus oli osa

14 Forsman 1912, 40–41.

15 Calhoun 2001, 48.

16 Pollari 2009.

suomalaista itseymmärrystä jo sääty-yhteiskunnan aikana, luokan käsitteeseen liittyi moderni ajatus siitä, että luokkien suhteet olivat muutettavissa.<sup>17</sup> Kansan syvien rivien yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen nojannut ”herraviha” ja toisaalta eliitin sosialismi- ja kumouspelko muodostivat sen pohjan, jolle luokkaviha rakentui.<sup>18</sup> Kielen ja luokan aiheuttamien ristiriitojen lisäksi hankausta aiheutui maalaisten ja kaupunkilaisten välille. Poliittisten toimijoiden ja virkamiesten välille erimielisyyttä loi Suomen autonomisen aseman uhanalaisuus ja suhtautuminen toimintatapoihin osana Venäjän suuriruhtinaskuntaa. Nämä poliittiset rintamalinjat osaltaan loivat puoluevihaa ja jännitteistä ilmapiiriä, mutta Tapio Bergholmin tulkinnan mukaan erimielisyyksien runsaslukuisuus nimenomaan esti kahden selkeän ja toisilleen vihamielisen ryhmittymän muodostumisen ennen vuotta 1917.<sup>19</sup> Luokkaperustainen viha oli siis vain yksi suomalaista puoluekenttää hallinneista vihanpidon muodoista vuosisadan vaihteessa, eikä työväenliike luonut itsenäisesti kovin väkivaltaista tai poikkeuksellista diskurssia tai kielikuvia poliittisista vastustajistaan. Vihadiskurssi ja väkivaltaiset kielikuvat olivat pikemminkin osa ajan kirjallista ja suullista esitystapaa, ja ne olivat olemassa jo ennen työväenliikkeen läpimurtoa.<sup>20</sup> Työväenliike oli toki osa tätä kiihkeää ja vihaista vuorovaikutusta ja osallistui siihen täysillä voimillaan saaden kuitenkin usein yhtä kovia iskuja osakseen. Yksittäiset diskurssit onkin tärkeää suhteuttaa puoluevihan ilmapiiriin ja poliittisen puhunnan teatralisoitumiseen.<sup>21</sup>

Poliittinen kulttuuri, johon oli kuulunut kristillis-nationalistinen myytti topeliaanisesta kansasta, murtui viimeistään eduskuntauudistuksen myötä 1906. Kulttuurin muutos oli alkanut jo vuosisadan vaihteessa, mutta suurlakko vuonna 1905 oli yksittäisenä tapahtumana tästä näkökulmasta merkittävin. Poliittisen järjestelmän muuttuminen ja eduskuntauudistus vaikuttivat radikaalisti ja lopullisesti poliittiseen

17 Anttila et al. 2009, 25.

18 Bergholm 2002, 186.

19 Bergholm 2002, 186–187.

20 Bergholm 2002, 191. Ks. varhaisen työväenkulttuurin diskursseihin liittyen Salmi-Niklander 2004.

21 Turja 2007, 173–175.

kulttuuriin, jossa fennomaanien ja sivistyneistön vaalima myyttinen kuva kansasta ei ollut enää mahdollinen.<sup>22</sup> Asemastaan kilpailleet poliittiset puolueet olivat vihamielisiä toisiaan kohtaan. Tapio Bergholm onkin huomauttanut, että puolueviha oli kaikkien merkittävien puolueiden keskeinen, mutta ei ainoa voimavara ennen ensimmäistä maailmansotaa.<sup>23</sup> Marxilaisen luokkateorian omaksuneella Sosialidemokraattisella puolueella oli sille erityinen nimi, luokkaviha.

Vihan merkitystä sosialistisessa agitaatiossa voidaan selittää puoluekiihkon sävyttämän yhteiskunnallisen ajankohdan lisäksi olosuhteilla ja tapahtumilla, jotka olivat omiaan lisäämään työväestössä vääryyden ja epäoikeudenmukaiseen kokemuksiin. Jo 1890-luvulla lakot, esimerkiksi vuoden 1898 juomalakko, olivat valtaistaneet työväestöä, joka oli aiemmin joutunut tyytymään osaansa ilman todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa tai vaatia oikeuksiaan. Modernissa yhteiskunnassa lisääntynyt riippumattomuus yhdestä toimeentulolähteestä ja idea joukkovoimasta toivat uskallusta avoimeen vastarintaan. Lakko Kymi-yhtiön tehtaalla Voikkaalla vuonna 1904 sai paljon huomiota ympäri maata, ja viimeistään suurlakko vuonna 1905 teki työväestöstä vakavasti otettavan poliittisen subjektin. Vihaa ja epäluottamusta poliittisia vastustajia kohtaan lisäsi sosiaalidemokraattien piirissä esimerkiksi perustuslaillisten jarrutus, joka kaatoi eduskunta- ja äänioikeusuudistuksen säätyvaltiopäivillä vuonna 1905. Toinen symbolinen ja sosiaalidemokraattien propagandassaan hyödyntämä tapahtuma oli Laukon kartanon torpparihäädöt 1906–1907. Häädöt saivat paljon valtakunnallista julkisuutta, ja ne toimivat symbolisena esimerkkinä työväestöön kohdistuvasta mielivaltaisesta epäoikeudenmukaisuudesta.<sup>24</sup>

Marxilaiseen sosialismikäsitteeseen perustuneen luokkavihan taustatekijöitä olivat yhteiskuntaluokkien eturistiriidat, epätasa-arvo, riisto ja luokkataistelu. Sosioekonomiseen asemaan perustunut vastarintainen asenne tai vihamielisyys eivät kuitenkaan olleet sosialistien

22 Ks. Liikanen 1995; Haapala et al. 2008; Anttila et al. 2009; Suodenjoki 2002; Moilanen 2001.

23 Bergholm 2002, 192.

24 Rajavuori 2017, 226–227.

keksintö. Agraarisessa yhteiskunnassa maata omistaneiden ja omistamattomien väliset taloudelliset ja henkilökohtaiset riippuvuussuhteet vaikuttivat yhteisössä voimakkaasti. Näihin suhteisiin liittyi omavaltaisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta, joiden käsittelytapoja saattoivat olla esimerkiksi vastarintainen asenne työmääräyksiin, ”herraviha” tai sosiaalisiin suhteisiin perustuva huumori.<sup>25</sup>

Jari Ehrnroothin mukaan agraariyhteiskunnan herraviha ja ”arkainen uppiniskaisuus” toimivat kasvualustana vaistonvaraiselle ”maalaissosialistiselle” mentaliteetille, johon kuulunut ”arkainen luokkaviha” kotoiloitui kentälle poliittisten artikulaatioiden ja puoluejohdon valistushengen ulottumattomiin.<sup>26</sup> Keskisuomalaisen maaseutuagitaation sisällöt ja esitystavat eivät kuitenkaan tue tätä tulkintaa, vaan agitaatio maaseudulla oli eetokseltaan vahvasti valistushenkistä ja tunteelliseltaan moniulotteista. Herraviha pyrittiin käsitteellistämään, jotta se voisi saada merkityksiä eriarvoisen yhteiskuntajärjestelmän tuotteena.<sup>27</sup>

Luokkaviha SDP:n johdon mukaan

Otto Wille Kuusinen (1881–1964) määritteli luokkavihan käsitteen vuonna 1905 *Työmiehessä* ilmestyneessä artikkelissaan seuraavasti: ”Luokkaviha on sana, jolla ilmaistaan jokaisen luokkatietoisuuteen heränneen henkilön luontaista taipumusta vastustaa oman luokkansa etuja uhkaavia ja rajottavia toimenpiteitä.”<sup>28</sup> Vaikka Kuusinen viittaa ”luontaisella taipumuksella” biologiseen tunteeseen, tunteen voimakkuus ja fyysisyys puuttuvat määritelmästä. Kuusisen mukaan oli ”sosialistisen kiihotuksen” ansiota, että intohimoinen viha, joka voi johtaa väkivallan tekoihin on saatu valjastettua järjestäytyneeksi vaalitaisteluksi

25 Esimerkiksi Seppo Knuuttila on tutkinut isännän ja rengin dialektista suhdetta folkloristisessa pila-aineistoissa ja sitä, miten huumorin avulla rahvas saattoi käsitellä isännän ja rengin riippuvuussuhdetta. Knuuttila 1992, 189–225. Ks. huumorin merkityksistä ja sosiaalisista hierarkioista työyhteisöissä myös Teräs 2001 ja Naarminen 2018.

26 Ehrnrooth 1992, 266.

27 Rajavuori 2017, 234, 309.

28 Otto Wille Kuusinen, Luokkataistelu ja luokkaviha. *Työmiehes* 12.9.1905.

ja luokkavihaksi eli kapitalistiluokan ja yhteiskuntajärjestelmän vastustamiseksi. Väkivallan tekoja taas olivat tehneet järjestäytymättömät työläiset. Kuusisen mukaan luokkataistelu oli ”yhteiskunnan enemmistön aineellisesta sorsonalaisuudesta välttämättä johtunut vapautumisliike” ja ”luokkaviha tuohon liikkeeseen syttynyt uljas innostus”. Väkivallantekoihin mahdollisesti johtava intohimoinen viha oli siis luokkavihaksi kultivoituna kontrolloitavissa. Luokkavihaa saatettiin suunnata hyödyllisellä tavalla poliittisten päämäärien saavuttamiseen ja työväenliikkeen mobilisointiin.<sup>29</sup>

*Kansan lehden* päätoimittajan Kaapo Murroksen (1875–1951) tulkinta luokkavihasta oli hyvin samankaltainen. Luokkaviha on jalostunut, ”itsetietoista ja järkipäistä” ja se kohdistui yhteiskuntajärjestelmää kohtaan.<sup>30</sup> Järjestäytyneen työväenluokan järjestelmää kohtaan tuntema viha oli hyve, laadultaan pyhää, jumalaista vihaa, joka halusi hävittää kurjuuden, raakuuden ja tietämättömyyden lähteet. Niinpä itsetiedoton, järjettömyyksiin purkautuva luokkaviha oli kanavoitava järkipäiseen uomaan eli köyhälistön lujaan järjestöön.<sup>31</sup>

Sekä Kuusisen että Murroksen tulkinta luokkavihasta mukailee Karl Kautskyn käsitystä vihan tunteen jalostumisesta. Riistäjää kohtaan tunnettu persoonallinen viha jalostuu koko kapitalistiluokan itsetietoiseksi vastustamiseksi. Kautskyn mukaan

työtätekevä köyhälistö ei kadehdi rikkaita eikä toivo pääsevänsä heidän asemaansa; se vihaa ja halveksii heitä, se vihaa heitä riistäjöinä ja halveksii heitä hyödyttöminä. Se vihaa ensiksi ainoastaan sitä kapitalistia, jonka kanssa se on suorastaan tekemisissä, mutta ennen pitkää se huomaa, että kaikki kapitalistit menettelevät hänen kanssaan pääasiallisesti samalla tavalla ja hänen alkujaan persoonallinen vihansa kehittyy täten koko kapitalistiluokan itsetietoiseksi vastustamiseksi. Työtätekevän köyhälistön aikaisimpana tunnusmerkkinä onkin koko riistäjäkunnan vastustaminen. Luokkaviha ei suinkaan ole sosialistisen kiihotuksen tulos – sitä voitiin huomata työväenluokassa jo paljon ennen, kun kiihotus oli.<sup>32</sup>

29 Otto Wille Kuusinen, Luokkataistelu ja luokkaviha. *Työmies* 12.9.1905.

30 Murros 1908, 55.

31 Murros 1908, 55–56.

32 Kautsky (1892) 2010, 192–193.

Kuusisen ja Murroksen luokkavihakäsityksessä näkyy myös modernin palkkatyöläisen ihanne, jota luotiin kritisoiden järjestäytymättömiä työläisiä. Olennaista oli tunteen kontrollointi, mikä oli myös järjestäytyneen työväenliikkeen tavoite ja etu. Vihansa ja ylipäättään tunteidensa kontrollointiin pystyi itsetietoinen työläinen. Hyvän työläisen ihanteeseen kuului kurinalainen ja organisaatiokeskeinen elämä. Niinpä järjestäytymättömän työläisen katsottiin olevan alemmalla kehitystasella myös tunnekontrolliltaan ja siis emotionaalisen häilyväinen, kun taas järjestäytynyt oli rationaalinen ja kurinalainen kansalainen.<sup>33</sup>

Ihannetyöläisen identiteettiin kuului myös uudenlaisen moraalikäsityksen omaksuminen. Kristillisen moraalikäsityksen vastapainoksi haluttiin asettaa luokkataistelu, luokkaviha ja luokkatunne, jotka korvaisivat nöyryyden, rauhan ja rakkauden. Toisaalta kristilliset hyveet ja moraalinormit haluttiin säilyttää ryhmän sisällä eli työväenliikkeen jäsenten suhteissa toisiinsa. Sen sijaan suhteessa ulkoryhmäläisiin eli kapitalisteihin, porvareihin ja ei-sosialisteihin oli omaksuttava uudet moraalinormit, jotka sallivat vihan, taistelun ja väkivallan.<sup>34</sup> Edvard Valpas perusteli *Työmiehessä* vuonna 1904 ilmestyneessä kirjoituksessaan ”Luokkamoraali” moraalisten normien suhteellisuutta. Kansan pohjakerrosten oikeustajua loukanneet olot voitaisiin korjata moraalista näkökohdista piittaamatta, väkivallan avulla.<sup>35</sup> Valpaskaan ei hyväksynyt varsinaista fyysistä väkivaltaa, ja puolueen johdossa yksittäisiä väkivallantekoja pidettiin anarkismina, josta järjestäytynyt työväenliike halusi pysytellä erossa.<sup>36</sup> Anarkian kahlitseminen oli puolueen virallisesti lausuma tavoite vuodesta 1906 alkaen, kun puolue sitoutui parlamentaristiseen uudistustyöhön eduskuntauudistuksen myötä. Linja näkyi myös retoriikan tasolla. *Työmiehen* luokkataisteluretoriikkaa tutkineen Ville Vahosalmen mukaan työväenliikkeen diskurssi oli luokkataistelulinjasta huolimatta kiinnittynyt populaaridemokraattisiin ajatuksiin kansasta ja kansan suvereniteetista suhteessa eliittiin.<sup>37</sup>

33 Teräs 2001, 215–216.

34 Soikkanen 1961, 95.

35 Edvard Valpas, Luokkamoraali. *Työmies* 3.12.1904.

36 Soikkanen 1961, 96.

37 Vahosalmi 2019, 79.

## Luokkavihapuhe eduskunnassa

Sosiaalidemokraatit joutuivat selittelemään luokkavihan käsitettä myös eduskunnassa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa (1907–1914) luokkaviha-sana esiintyi eduskunnan pöytäkirjoissa kuitenkin vain 22 kertaa, joten käsitettä käytettiin keskusteluissa melko harvoin. Vuoden 1908 valtiopäivillä perustuslaillisten Leo Mechelin syytti sosiaalidemokraatteja luokkavihan lietsomisesta ja kansalaisten välien kiristämisestä, mikä hankaloitti uudistusten valmistelua ja eteenpäin viemistä. SDP:n edustajat N. R. af Ursin ja Yrjö Sirola vastasivat Leo Mechelinille. Af Ursin ei myöntänyt luokkavihan ideologista merkitystä SDP:lle, vaan määritteli vihan biologiseksi tunteeksi, joka herää, kun poliittiset tavoitteet eivät etene, eli eräänlaiseksi poliittiseksi turhautumiseksi.

Senaatin varapuheenjohtaja sanoo, että luokkaviha olisi melkoisesti estämässä reformisuunnan ajamista, se luokkaviha, jota muka sosiaalidemokraattinen puolue saarnaa. Mutta minä pyydän huomauttaa, vaikka asiasta saattaakin olla eri mieltä, että se luokkataistelu, jota se poliittinen ryhmä, jonka edustajat ovat allekirjoittaneet toisen vastalauseen, saarnaa, on kyllä taistelua, mutta ei mitään vihaa. Viha syntyy siitä, ettei ryhdytä hyvissä ajoin tarmokkaasti reformi työhön.<sup>38</sup>

Myös Sirola viittasi vihaan luonnollisena tunteena, joka nousee olemassa olevista epäkohdista. Hänen näkemyksensä mukaan SDP oli nostanut luokkavihaa, mutta se oli ollut puolueelle pikemminkin ansio kuin moite. Hänenkin mukaansa vihaan syypäitä olivat kuitenkin ennen kaikkea ”nykyinen hallitus”, virkavalta ja yläluokka:

Meidän ei ollenkaan tarvitse ottaa vastaan syytä luokkavihan kiihottamisesta, kun nykyinen hallitus on siitä pitänyt parasta huolta (vasemmistosta: oikein!). Jos me olemme selvittäneet luokkavastakohtia, jos me olemme osottaneet, että kaikki ne kauniit sanat, millä koetetaan yhtä ja toista toimenpidettä puolustaa, ovat värillisiä verhoja valaisemassa yläluokkalaisitsekkyyttä ja virkavaltaa, jos me täten olemme luokkataistelua terästäneet, jos mahdollisesti tämän selvittämisen kautta luokkavihakin olisi kohonnut, niin ei se voi olla muuta kuin ansiota

38 VP, Af Ursin 27.3.1908, 419.

meille, sillä jos vihan luonnollinen tunne on syntynyt tosiole-  
vistä epäkohdista, tulkoon se julki älköönkä kytkekö salassa.<sup>39</sup>

SDP:n edustajien eduskuntapuhetta luokkavihasta leimasi vahvasti porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän ylläpitämien olosuhteiden syyttäminen vihan tunteen noususta työväestössä. SDP:n johdon ja kansanedustajien asenteen luokkavihaan ja luokkavihasyytöksiin tiivistä hyvin Matti Paasivuori keskustelussa asetuksesta teollisuusammatti-työläisten yötyöstä:

Te, hyvät herrat, te syytätte meitä sosialisteja siitä, että me muka saarnaamme luokkavihaa. Mutta ettekö te itse ja koko porvariskopla, koko työnantajaluokka, ettekö te ole hyvänä apuna siinä luokkavihan synnyttämisessä? Me sosialistit emme onnistu luokkavihan saarnaamisessa, jos porvaristo menettelee toisella tavalla kuin se yleensä menettelee. Mutta tämän lainsäädännön alalla te annatte meille aseita, te tahdotte, että luokkavihan pitää roihua, ja kurja on sellainen köyhälistö, joka ei vihausi vääryyttä, joka ei oikeuksiaan puoltaisi! (Vasemmalta: Hyvä!)<sup>40</sup>

#### Agitaatio ja luokkaviha

Työväenpuolue oli jo vuosisadan vaihteessa aloittanut agitaatio- ja valistustoiminnan levittääkseen tietoa työväenlaajasta. Helsingiläiset varhaisosialistit Eetu Salin ja Taavi Tainio ajoivat voimakkaasti Ruotsin työväenliikkeen mallin mukaista toimintatapaa, jossa työväenpuhujat kiertäisi alkuun pääosin tehdaspaikkakunnilla levittämässä aatteen sanomaa ja opastamassa paikallisia poliittisessa järjestötoiminnassa.<sup>41</sup> Tavoitteena oli siis työväestön järjestäytyminen. Agitaattorin tärkein tehtävä 1900-luvun ensi vuosikymmenellä olikin kasvattaa työläisiä poliittisiksi toimijoiksi. Kasvatukseen kuului yhteistoiminnan ja itsekasvatuksen merkityksen korostaminen, koska ilman niitä päämäärätietoinen poliittinen toiminta nähtiin mahdottomaksi. Agitaatiotoiminta oli pienimuotoista vuoteen 1905 asti, jolloin suurlakon aiheuttama valtava kiinnostus työväenliikettä kohtaan räjäytti myös

39 VP, Sirola 27.3.1908, 434–435.

40 VP, Paasivuori 5.11.1909, 840.

41 Rajavuori 2017, 63.

agitaation kysynnän. Kun Sosialidemokraattinen Puolue teki piiri- ja kunnallisjärjestöihin perustuneen organisaatiomuutoksen vuonna 1906, samassa yhteydessä käynnistettiin organisoitu ja laajamittainen agitaatiotoiminta myös maaseudulla.

Kentällä kiertäessään agitaattori järjesti agitaatiotilaisuuksia alkuun yksityisissä asunnoissa, toisinaan myös nuorisoseurojen taloilla ja muissa vastaavissa tiloissa ennen kuin paikkakunnalla oli niin vahva ja toimintakykyinen työväenyhdistys, että oman talon rakentaminen oli mahdollista. Sosialistiagitaattorien tehtävänä oli herättää ja opastaa rahvasta luokkaperustaiseen tietoisuuteen itsestään ja innostaa heitä yhteistyöhön, jonka toivottiin synnyttävän identifioitumista työväenluokkaan. Esiintyessään agitaattori pyrki toteuttamaan sellaista itsetietoisien sosialistien identiteettiä, jonka toivoi myös yleisönsä omaksuman. Työväenpuhujat esimerkiksi paheksuivat liiallista tanssi-intoa eivätkä mielellään osallistuneet itse agitaatiotilaisuuksien lopuksi järjestettyihin tansseihin tai seuraleikkeihin. Myös alkoholin käyttöön suhtauduttiin kielteisesti.<sup>42</sup>

Tiedon jakamisen lisäksi agitaatiotilaisuuksissa oli mahdollista rakentaa tunneyhteisöä, jossa työväestöä opetettiin tuntemaan yhteisiä tunteita.<sup>43</sup> Maaseudulla luokkaperustaisen poliittisen identiteetin muodostaminen oli vaikeampaa kuin teollisuusyhteisöissä asuneiden keskuudessa, sillä kapitalistisen yhteiskunnan luokkasuhteet olivat usein vaikeammin määriteltävissä. SDP:lle aiheutti päänvaivaa esimerkiksi suhtautuminen pienviljelijöiden asemaan. Maaseudulla käytännön hankaluudet yhdistys- ja kulttuuritoiminnan käynnistämisessä sekä puutteet liikenneyhteyksissä vaikuttivat työväenliikkeen toimintaan ja mahdollisuuksiin yhteisen identiteetin muodostumiseen. Solidaarisuuden herättäminen ja ylläpitäminen liikkeen jäsenten kesken olivat kuitenkin kollektiivisen toiminnan perusedellytyksiä, jonka varassa jäsenten vuorovaikutusverkosto ja käsitys ”meistä” vahvistui.<sup>44</sup> Agitaatiotilaisuuksien ja työväenyhdistysten ohella tunneyhteisöä ja

42 Rajavuori 2017, 301.

43 Rajavuori 2017, 222.

44 Ilmonen 1998, 15–16.

työläisidentiteettiä voitiin luoda ja ylläpitää työväensanomalehden sivuilla.

Keskeinen vastakkainasettelu maaseutuagitaattorien puheissa liittyi maanomistamiseen. Maata omistamaton köyhälistö ja ”manttaali-pösöt” edustivat vastakkaisia etuja ja mustavalkoista hyvä-paha-asetelmaa. Maaseutuköyhälistön vastapuoli nimettiin *Sorretun Voimassa* usein ”manttaali-papoiksi”, ”manttaali-isänniksi” tai ”maanvaareiksi”, jotka nimitykset heijastelevat patriarkaalisen agraariyhteiskunnan valta-asetelmiä. Vastakkainasetteluun liitettiin usein ryöstämiseen ja rosvoamiseen liittyviä kielikuvia, jolloin esiin voitiin nostaa rikollisuuteen, oikeuteen ja moraaliin liittyviä kysymyksiä. Perusväitteenä oli, että omistava luokka ryösti työn tulokset sen tekijöiltä.<sup>45</sup> ”Ylellisyydessä eläjällä, joka riistää ylellisyytensä toisia sortamalla, ei ole eikä sovikkaan olla rahtuakaan säälin tahi ihmistunnetta, vaan hän on raaka ja julma kuin tiikeri.”<sup>46</sup> Vastapuoleen liitettiin suhteellisen harvoin ulkonäköön liittyneitä attribuutteja, mutta esimerkiksi agitaattori Onni Tuomen maanomistajista käyttämät ”pönäkkä” ja ”rasvamahainen” ja työläisistä käyttämä ”kuivettunut”<sup>47</sup> korostivat aineellista ja taloudellista epätasa-arvoa.

Vaikka luokkaviha käsitetään usein alaluokkien vihaksi yläluokkaa kohtaan, *Sorretun Voiman* luokkavihaa käsittelevissä kirjoituksissa puhutaan huomattavan usein myös yläluokan vihasta alaluokkia kohtaan. Yleensä porvarillisten luokkavihalla tarkoitetaan lehdessä epäoikeudenmukaista kohtelua tai työväenliikkeen hankkeiden vastustamista: ”Luokkavihan sokasemia ovat manttaalimiehet Itä-Keuruulla. He eivät myönnä millään ehdolla tonttimaata työväenyhdistykselle.”<sup>48</sup> Myös esimerkiksi torpparihäädöt nähtiin osoituksena luokkavihasta:

Vaan porvarillisten talollisten häätöhimo on vieläkin voimakkaampi. Jo vuokra-ajan kestäessä panevat he kaikki keinonsa ja sammumattoman luokkavihansa liikkeelle, saadakseen

45 Rajavuori 2017, 164.

46 Keuruulta. SV 20.12.1911.

47 Onni Tuomi, Jourun juttuja. SV 16.10.1907.

48 SV 18.12.1912.

anastetuksi torppariensa tilukset ja työnnettyä alustalaisensa mieronnielle.<sup>49</sup>

Kysymys siitä, kuka vihaa ja ketä, kertoo ennen kaikkea epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista. Jari Ehrnrooth on tulkinnut pohdinnat yläluokan vihasta työväenluokkaa kohtaan luokkavihan oikeutukseksi, vaikka luokkavihasta puhutaan hänen käyttämässään lähdeaineistossa nimenomaan luokkien välisenä vihanpitona, ei ideologisena, marxilaisena luokkavihana.<sup>50</sup> Myös *Sorretun Voimassa* luokkaviha käsitetään omaan yhteiskuntaluokkaan kohdistuneena vihana eli sitä kokivat – ja siitä syyttivät vastapuolta – sekä sosialistit että porvarilliset. *Sorretun Voimassa* kuitenkin kirjoitettiin huomattavan vähän omasta vihan tunteesta. Negatiiviseksi mielletty tunne ei sopinut yhteen rationaalisen ja korkeamoraalisen työläisen käyttäytymisen kanssa. Henkilökohtaista vihaa ei haluttu myöntää suoraan:

Tunnenko minä vihaa, kostonhalua tai kateutta herroja ja vallassaolijoita kohtaan. Minä vastaan rehellisesti ja suoraan – en! Mutta minä vihaan vääryyttä ja sortoa ja kahleita ja huudan sydämeni kyllyydestä niitä a l a s!<sup>51</sup>

Kirjoittaja, joka todennäköisesti oli agitaattori, halusi vielä lieventää sanomaansa ja lisäsi, että ei pidä kaikkia ”herroja ja porvarillisia” alimman kansankerroksen sortajina. Samalla, kun henkilökohtaisesta vihasta sanouduttiin irti, henkilöiden ominaisuuksia ja toimia kohtaan tunnettua vihaa ilmaistiin suoraan:

Vihaammeko lähimmäisiämme, vihaammeko edes sortajiamme! Ei, mutta vihaamme sitä vääryyttä, jota he tahtovat ylläpitää. Me vihaamme heidän itsekkäisyyttään, että he oman hyödynsä vuoksi tahtovat pitää suuren köyhälistön oloihin tyytyväisenä. Ja me vihaamme sitä ääretöntä kataluutta ja viekkautta, kaiken rehellisyyden ja kunniantunnon puutetta, jota he osoittavat kietoessaan köyhälistöä verkkoihinsa pöngittämään tätä herrasjärjestelmää, joka kansan hiellä ja verellä pitää herrasmaailmaa kaikkine ylpeyksineen, laitoksineen ja kulttuurineen, mutta joka syökee kansan puutteeseen ja kurjuuteen.<sup>52</sup>

49 Porvarillisetko tilattoman väestön ystävänä? SV 13.12.1911.

50 Ehrnrooth 1992, 408.

51 Maalaisköyhälistölle. SV 19.9.1906.

52 Taistelun pauhinassa. SV 19.11.1906.

Vihaa herätti kokemus vääryydestä. Kirjoittaja *Sorretun Voimassa* ilmaisee tuntevansa ”vihaa vääryyttä kohtaan, vihaa kapitalistista ryöstöjärjestelmää kohtaan”.<sup>53</sup> Hän määritteli vääryyden koskeneen koko yhteiskuntajärjestelmää eikä tarkoittanut yksittäisiä epäoikeudenmukaisuuksia. Myös filosofi Jacques Rancière on erottanut tällaisen politiikkaa perustavan vääryyden esimerkiksi oikeudellisista vääryyksistä. Ranciéren mukaan vääryyden kokemus on poliittiseksi subjektiksi tulemisen tapa, jossa tasa-arvon toteennäyttäminen saa poliittisen muodon. Esimerkiksi proletariaatti ei ole ennen sen nimen näkyväksi tekemää vääryyttä olemassa millään tavoin yhteiskunnan todellisena osapuolena.<sup>54</sup> Rakenteellisen vääryyden nimeäminen herättää vihaa myös sitä ylläpitävää luokkaa kohtaan: ”Luokkataistelu ja luokkaviha eivät kohdistu johonkin yksilöön vaan vallassa olevaan järjestelmään jota joku toinen luokka suojelee koska se tukee sen etuja ja oikeuksia.”<sup>55</sup>

Agitaattorien merkittävimpiä tehtäviä oli maalaisköyhälistön kouluminen poliittiseksi subjektiksi, ja se vaati vääryyden osoittamista ja vihaamista. Vääryyttä vastaan voitiin taistella ja koetut epäoikeudenmukaisuudet voitiin kostaa äänestämällä sosiaalidemokraatteja:

Lopuksi vielä tahtoisin kaikille työläisille ja kaikille, jotka ovat kärsineet porvarillisten vääryyksiä, työnantajain sortoa ja manttaalipappojen vainoa ja kiristyksiä y. m. s., huomauttaa, että kohta on aika tullut ja koston hetki lyö, jolloin kaikki sorretut ja vääryyttä kärsineet, kaikki työttömät ja kaikki perheen isät ja äidit, täysi-ikäiset pojat ja tyttäret saavat kostaa vallassaolijoille kärsimänsä vääryydet ja sen teette siten, että ensi vaaleissa riennätte vanhat ja nuoret ja kaikki sokeat ja raajarikot – toisten avustamina – vaalipaikalle ja äänestätte eduskuntaan ainoastaan sosialidemokraatteja.<sup>56</sup>

Luokkavihan käsitettä pohdittiin 1910-luvulle tultaessa yhä useammin *Sorretun Voiman* maaseutukirjeissä, mikä osoittaa käsitteen tulleen tutuksi myös keskisuomalaisella maaseudulla. Käsitteen sisältö

53 SV 19.4.1907.

54 Rancière 2009, 70.

55 SV 5.7.1907.

56 Alakerran Pietarin pakinoita. SV 1.3.1909.

alkoi viitata yhä useammin työväestön kokemaan syrjintään porvarillisten taholta. *Sorretun Voimassa* julkaistuissa maaseutukirjeissä puhutaan vähän varsinaisesta vihan tunteesta. Sen sijaan erilaisista vääryyden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista ja teoista annetaan esimerkkejä useammin, mikä kertoo luokkaperustaisten poliittisten osapuolien muodostumisesta myös maaseudulle. Poliittisten jakolinjojen kärjistyminen ja siitä johtunut ”puolueraivo” tunnistettiin keskisuomalaisella maaseudullakin jo ensimmäisten eduskuntavaalien alla. *Sorretun Voiman* kirjeenvaihtaja Kuortaneelta ihmetteli, kuinka puolueraivo oli katkeroittanut ihmisten mieltä paikkakunnalla ja entiset ystävyys-suhteet olivat katkenneet: ”Muuten se näyttää niin kummalta, kun syntyy persoonallinen viha entisten ystävysten väliin, ainoastaan sen tähden, että valtiollisista asioista ei voi samoin ajatella.”<sup>57</sup>

Vaikka vihaa on pidetty agitaation keskeisenä tunnesisältönä, on yllättävää, että keskisuomalaisten agitaattorien matkakertomuksissa vihan tunne on vaikeasti havaittavissa. *Sorretun Voimassa* esiintyvät kosto-sanat ovat yleisimpiä runoteksteissä. Ylevien ja voimakkaiden tunteiden ilmaisu oli tyypillisempää lyysisissä teksteissä, ja niissä korostuvat sanomalehtiteksteissä huomattavasti harvinaisemmat sanat ’sorto’, ’taistelu’, ’viha’ ja ’kosto’. Agitaation tunnesisältöä tulkittaessa onkin tärkeää tiedostaa, että eri lajityyppejä edustavissa teksteissä käytetty tunnerepertuaari on erilainen. Esimerkiksi Jari Ehrnrooth ei ole käsinkirjoitettujen lehtien vihan ja koston retoriikkaa tulkitessaan ottanut huomioon tekstien tyylilajia.<sup>58</sup> Kaunokirjallisissa teksteissä on mahdollista ilmaista tunteita voimakkaammin, kun taas esimerkiksi sanomalehdissä julkaistut matkakertomukset ovat kerronnaltaan käytännönläheisiä ja tunneilmaisultaan hillitympiä.<sup>59</sup> Kaunokirjallisuuden agitaattoritkin ovat usein olleet parodisia stereotypioita, kuten esimerkiksi Ilmari Kiannon agitaattori Puntarpää (*Punainen viiva*, 1909) ja Moses Hahlin *Agitaattori Rähäsuu* (1913).

57 Kuortaneelta. SV 23.1.1907.

58 Ks. Teräs 1994.

59 Rajavuori 2017, 224.

## Agitaattorien esitysstrategiat

Kaikkien puolueiden puhetilaisuuksiin osallistui maaseudulla myös kilpailevien puolueiden kannattajia. Agitaatiotilaisuudet eivät olleet suljettuja yhden puolueen kannattajakunnan tilaisuuksia, vaan pikemminkin paikallisia foorumeita, julkisuuden tiloja, joissa rahvaalla oli mahdollisuus horjuttaa sosiaalista järjestystä asettumalla avoimesti vastarintaan.<sup>60</sup> Tilaisuuksien luonteeseen kuului myös väittely, ja agitaattorin oli oltava valmis tiukkaankin mittelöön. Santeri Mäkelä (1870–1937) vastasi Toivakassa pidetyssä agitaatiotilaisuudessa paikallisen pastorin luokkavihasyytöksiin:

Pastori puhuu luokkavihasta. Siitä saattaa meillä olla eri käsitykset. Viha on minun käsitykseni mukaan eräissä tapauksissa oikeutettuaakin, esimerkiksi viha vääryyttä kohtaan. Mutta oli pa meillä luokkavihasta mitkä käsitykset tahansa, niin varmaa on, että sosialidemokratia ei ole luokkavihaa synnyttänyt, eikä sosialidemokratia pidä luokkavihaa yllä. Luokkavihan on synnyttänyt taloudellinen sorto ja taloudellinen sorto pitää luokkavihaa yllä. Te, herrat, olette luokkavihan lietsojia. Kun te häädätte torppareitanne, kun te ryöstätte köyhän lesken ainoan lehmän, riistätte ainoan maitotilkan köyhän lesken lapsilta, kun te myytätte työkalut ja mitä köyhän ihosta irti lähtee, papinsaataavista, niin tämä ei synnytä hyviä tunteita riistonalaiseksi joutuneessa kansassa.<sup>61</sup>

Vaikka Mäkelän kertomus ei välttämättä vastaa täysin tapahtumia agitaatiotilaisuudessa, *Sorretun Voimaan* kirjoittamassaan kertomuksessa hän haluaa tuoda esiin luokkavihan vuorovaikutuksellisen luonteen agitaattorien retoriikassa. Porvarilliset syyttivät agitaattoreita luokkavihan lietsonnasta, ja agitaattorit vastasivat syytökseen osoittamalla syypäiksi ”herrat”, jotka ylläpitävät sortavaa yhteiskuntajärjestelmää. Santeri Mäkelä myös huomauttaa vihan vääryyttä, tässä tapauksessa taloudellista sortoa kohtaan olevan oikeutettua. Porvarillisten näkökulmasta luokkavihan ja luokkavastakohdan esiintuominen näyttäytyi

60 Rajavuori 2017, 145.

61 Toivakan pappi turnausretkellä. SV 18.12.1911.

kansankunnan yhtenäisyyden hajottamisena, joten luokkavihasyytökset voi pohjimmiltaan nähdä uuden poliittisen subjektin vastustamisena ja poliittisuuden kieltämisenä.

Laajasti katsoen väittely luokkavihaan yllyttäjistä kertoo politiikasta ja poliittisten osapuolien muodostumisesta, kun politiikka ymmärretään Ranciéren tapaan toimintana, joka murtaa olemassa olevan käsityksen osapuolista tekemällä osattomat näkyviksi. Rancière käyttää esimerkkinä tällaisesta politiikasta 1800-luvun työläisten toimintaa, joka teki yhteisen asian työsuhteista, jotka olivat aiemmin vain loputon määrä yksityishenkilöiden välisiä suhteita.<sup>62</sup> Samalla tavalla luokkasuhteisiin perustuva viha politisoitiin tekemällä siitä yhteinen luokkaviha henkilökohtaisen vihan sijaan. Tässä mielessä luokkaviha, käsitteenä ja tunteena, oli yksi elementti työväenliikkeen poliittisessa toiminnassa. Dynamiikka ymmärrettiin myös *Sorretun Voimassa*: porvarillisten syytöksiä luokkavihan lietsonnasta selitettiin sillä, että ”porvarit ovat kaiken olevaisen ja paikallaan pysyväisen kannattajia”<sup>63</sup> ja sen vuoksi syyttävät ja häpäisevät työläisiä.

Kyky vedota kuulijoiden tunteisiin on poliittisessa puhunnassa tärkeänä pidetty ominaisuus.<sup>64</sup> Agitaattori Santeri Mäkelän mukaan agitaattorin tehtävänä ja tavoitteena oli jakaa oma ”sielunsa”, kokemukseensa ja tunteensa kuulijoilleen, jotka saattoivat siten omaksua ne:

[Agitaattori] tiesi tällä hetkellä olevansa kuulijainsa ajatusten rajatoin itsevalti. Hän tiesi valaneensa heihin osan sieluansa; osan eletyn elämänsä kärsimyksiä, jaloa rakkautta ja pyhää leppymätöntä vihaa.<sup>65</sup>

Agitaattorin rooli korostuu entisestään, jos agitaatiotilaisuuksia tarkastellaan poliittisina rituaaleina. Osallistuminen agitaatiokokousten, mielenosoitusten tai kulkueiden kaltaisiin poliittisiin rituaaleihin tuottaa solidaarisuutta, yhteyden tunnetta muiden osallistujien kanssa ja yhteisiä muistoja. Tunteella on poliittisissa rituaaleissa tärkeä tehtävä,

62 Rancière 2009, 57.

63 SV 5.7.1907.

64 Puhujan aidon tunnelatauksen ihanteesta ks. esim. Haapanen 1998, 36.

65 Mäkelä 1909, 60–61.

sillä niiden avulla voidaan luoda uusia identiteettejä ja tunneyhteisöjä.<sup>66</sup>

Retoriikan ohella vihan merkityksiä agitaatiossa voidaan lähestyä myös konfliktitilanteiden analyysin avulla. Maaseutuympäristössä luokkakonfliktia ja eturistiriitoja oli toisinaan vaikea selittää uskottavasti tai tehdä näkyväksi muutoin kuin hakeutumalla konkreettisesti sanaharkkaan ”porvarillisten” kanssa, jolloin agitaattori saattoi esityksellisin keinoin tehdä näkyväksi luokkaristiriidan ja erimielisyyden olemassaolon. Agitaattorit hakeutuivat konfliktiin porvarillisten kanssa tietoisesti, koska osapuolien tekeminen ja asiakysymysten politisointi vaativat sitä. Kiistelyä käytiin sisällöllisesti puolueohjelmista ja paikallisesti tärkeistä ajankohtaisista hankkeista, mutta väittelyllä oli implisiittisesti tärkeä merkitys sosiaalisen hierarkian horjuttamisessa ja paikallisen työväestön luokkaidentiteetin rakentumisessa agraariyhdistyksen hierarkian oheen.<sup>67</sup>

Agitaattori Onni Tuomi kuvaili matkakertomuksessaan, kuinka Karstulan kunnantuvalla syyskuussa 1907 pidetyssä agitaatiotilaisuudessa ei syntynyt väittelyä, vaikka Tuomi oli arvostellut kovasanaisesti porvarillisten puolueiden maatalousohjelmia. Niinpä Tuomi otti tarkoituksella arvosteltavaksi paikalliselle porvaristolle tärkeän vaivaistalohankkeen, jota aiemmin ei ollut paikkakunnalla politisoitu. Vaivaistaloa arvostelemalla Tuomi onnistui saamaan aikaan kiihtynyttä keskustelua, ”jossa joku sivistynyt menetti mielenmalttinsakin”. Erityisen tyytyväinen Tuomi vaikuttaa olevan, kun häntä nimitettiin tilaisuudessa hävyttömäksi. Esimerkki kertoo agitaattorin tarpeesta tehdä näkyväksi ”sosialistisen ja porvarillisen maailmankatsomuksen suuri eroavaisuus”.<sup>68</sup> Vihaa voitiin siis käyttää retorisena keinona, kun tavoitteena oli asiakysymysten politisoiminen.

Agitaattorin välittämät tunteet kertovat myös hänen yleisöstään. Pelokas yleisö kaipasi rohkaisua ja pettynyt vihan kanavointia. Keski-suomalaisella maaseudulla yleisö oli usein tottumaton omaehtoiseen

66 Berezin 2001, 93.

67 Rajavuori 2017, 200–201.

68 Onni Tuomi, Puhujamatkoilta VI. SV 23.9.1907; Keski-Suomesta. *Suomalainen* 13.9.1907.

yhdistystoimintaan tai ajattelemaan työväenluokkaa eturyhmänä, ja se pelkäsi paikallisten auktoriteettien ja isäntien reaktioita. Agitaattorit pyrkivät rohkaisemaan yleisöään ja korostamaan yhteistoiminnan tuomia positiivisia tunnekokemuksia, veljeyden tunnetta ja voimaantumista.<sup>69</sup>

Randall Collinsin mukaan poliittisen rituaalin menestystä liikkeen kokoontumisessa voidaan mitata sen kyvyllä muuttaa tunne toiseksi.<sup>70</sup> Yhteisen kokemuksen ja ryhmän tuen kautta esimerkiksi vihan tai pelon tunteet voitiin muuttaa innostukseksi tai solidaarisuudeksi joukkokokoonotumissa. Taitava agitaattori aisti yleisön tunteita ja pystyi esiintymisellään muokkaamaan ryhmän tunnelatausta. Santeri Mäkelän mukaan agitaattorin oli esimerkiksi helppo käyttää hyväkseen rahvaan tuntemaa epäluuloa ja kateutta, vaikka se ”painoikin alhaisen leiman” puolueen pyrkimyksiin. ”Suomalaisen veriin syöpynyt epäluulo herroja vastaan ja aina typeryyteen asti menevä kateus, sepä se on maaperä, missä luokkavihan siemenet helposti itävät.”<sup>71</sup>

Yleisön kannalta olennaista oli myös niin sanottuun herravihaan liittyneen tunnepalautteen muuttuminen agitaattorien esiintymisen myötä. Carol ja Peter Stearns ovat huomauttaneet, että sanktioitu viha herättää kokijassaan syyllisyyttä, mutta toisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa samasta syystä tunnettu viha voi olla palkittua.<sup>72</sup> Sosialisti-agitaattorit antoivat ikään kuin luvan ja oikeutuksen rahvaan tunteille herraviihale, ja viha, nimenomaan luokkavihana, sai muotonsa julkilausuttuna sosialistien puheissa ja kirjoituksissa. Myös vihan ilmaiseminen sai uusia mahdollisia muotoja esimerkiksi käsinkirjoituksissa lehdissä, joiden koston ja vihaan viittaavia tekstejä Ehrnrooth käytti tutkimuksessaan lähdemateriaalina.<sup>73</sup>

69 Rajavuori 2017, 224; 230.

70 Collins 2001, 29.

71 Mäkelä 1909, 59.

72 Tepora 2012, 326; Stearns & Stearns 1986, 15.

73 Työväenyhdistysten käsinkirjoitetuista lehdistä ks. Ehrnroothin lisäksi Salmi-Niklander 2004.

## Johtopäätökset

Suomalaista poliittista kenttää leimasi 1900-luvun alussa puoluekiikhon, vihan ja edistysuskon ilmapiiri, joka oli omiaan syventämään jakolinjoja puolueiden välillä. Työväenliikkeen menestyksen taustalla oli isäntävallan aseman heikkeneminen ja toisaalta agraariyhteiskunnan dialektinen suhde isännän ja rengin välillä. Työväenliike ja maa-seutuagitaattorit kykenivät politisoimaan rahvaan vastarintaisen asenteen maanomistajia kohtaan. Työväenliikkeen tavoitteena oli muuttaa yhteiskuntajärjestelmää, ja yksi strategia poliittisen muutoslukkeen mobilisoimiseen oli käyttää hyväksi sosiaaliseen ja taloudelliseen eriarvoisuuteen perustunutta herravihaa. Vääryyden vihaamisella oli tärkeä merkitys myös uuden poliittisen subjektin, työväen muodostumiselle.

SDP:n omaksumaan kautskylaiseen luokkataisteluideologiaan ja retoriikkaan kuului käsitys luokkavihasta tunteena, jota järjestäytynyt työläinen oppi kontrolloimaan ja kanavoimaan poliittiseen toimintaan. Tulkinnat luokkavihasta sekä SDP:n johdossa että *Sorretun Voiman* ja keskisuomalaisten agitaattorien kirjoituksissa seuraavat kautskylaista tulkintaa, eikä varsinaista henkilöihin kohdistuvaa vihaan yllyttämistä esiintynyt. Vihaista puhetta käytettiin agitaatiotilaisuuksissa, jotta agitaattori sai nostettua tilanteen emotionaalista latausta. Tietoista konfliktiin hakeutumista ja vastapuolen demonisointia käytettiin retorisena keinona agitaatioesityksissä. Agitaation tavoitteena oli poliittisen identiteetin rakentaminen, ja siihen liittyi olennaisesti osapuolien nimeäminen ja eturistiriitojen näkyväksi tekeminen. Myös yhteiset, jaetut tunnekokemukset olivat tärkeitä yhteenkuuluvuuden, solidaarisuuden ja tunneyhteisön muodostumisen kannalta.

Agitaatiossakaan ei ole olennaista tehdä jakolinjaa järjen ja tunteen tai rationaalisen ja irrationaalisen välille yrittämällä selvittää, oliko sosialistien agitaatiossa kyse pohjimmiltaan vihan lietsonnasta vai tiedon ja työväenliikkeen organisaation levittämisestä. Tunteilla oli merkittävä rooli jälkimmäisessä, mutta keskittyminen vain tunteisiin jättää varjoon niin työväenliikkeen piirissä tehdyn arkisen järjestötoiminnan kuin rationaalisen olosuhteiden parantamiseen tähtäävän politiikan.

Lähteet

*Lähdejulkaisut ja asiakirjakokoelmat*

- Kautsky, Karl: *Erfurtin ohjelma*. (1892) Sosialismi.net [http://sosialismi.net/kirjasto/Karl\\_Kautsky\\_-\\_Erfurtin\\_ohjelma.pdf](http://sosialismi.net/kirjasto/Karl_Kautsky_-_Erfurtin_ohjelma.pdf) (17.8.2021).
- Murros, Kaapo: *Suoria sanoja suorissa kysymyksissä*. Kansan lehti, Tampere 1908.
- Mäkelä, Santeri: Agitaattori. Teoksessa *Pohjakerroksista. Vaasan läänin itäisen vaali-piirin julkaisu 12.2.1906–31.7.1909*. Sos. dem. piiritoimikunta, Jyväskylä 1909.
- Valtiopäiväasiakirjat (VP) 1907–1914. Eduskunta, Helsinki.

*Sanomalehdet*

- Sorretun Voima (SV)* 1906–1912
- Suomalainen* 1907
- Työmies* 1906–1908

*Tutkimuskirjallisuus*

- Alapuro, Risto: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Tammi, Helsinki 1997.
- Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf; Löytty, Olli; Pollari, Mikko; Rantanen, Pekka; Ruuska, Petri: Suurlakko aika ja kansapuheen variaatiot. Teoksessa *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anttila et al. Vastapaino, Tampere 2009, 9–32.
- Berezin, Mabel: Emotions and Political Identity: Mobilizing Affection for the Polity. Teoksessa *Passionate Politics. Emotions and Social Movements*. Toim. Jeff Goodwin, James M. Jasper, Francesca Polletta. The University of Chicago Press, Chicago – London 2001, 83–98.
- Bergholm, Tapio: Edistysusko ja puolueviha. Teoksessa *Työväki ja tunteet*. Toim. Elin Katainen, Pirkko Kotila. Väki voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2002, 181–196.
- Calhoun, Craig: Putting Emotions in Their Place. Teoksessa *Passionate Politics. Emotions and Social Movements*. Toim. Jeff Goodwin, James M. Jasper, Francesca Polletta. The University of Chicago Press, Chicago – London 2001, 45–57.
- Collins, Randall: Social Movements and the Focus of Emotional Attention. Teoksessa *Passionate Politics. Emotions and Social Movements*. Toim. Jeff Goodwin, James M. Jasper, Francesca Polletta. The University of Chicago Press, Chicago – London 2001, 27–44.
- Ehrnrooth, Jari: *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1992.
- Eustace, Nicole: Emotion and political change. Teoksessa *Doing emotions history*. Toim. Susan J. Matt, Peter N. Stearns. University of Illinois Press, Urbana, Chicago – Springfield 2014, 104–183.

- Forsman, Jaakko: *Mistä syystä sosialismi levisi Suomen maalaisväestön keskuuteen?* Otava, Helsinki 1912.
- Haapala, Pertti; Löytty Olli; Melkas, Kukku; Tikka, Marko (toim.): *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki 2008.
- Haapanen, Pirkko: Roomalaisten korkein taito. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Toim. Kari Palonen, Hilikka Summa. Vastapaino, Tampere 1998, 23–50.
- Hahl, Moses [Rotilainen, Hijoppi]: *Agitaattori Rähäsuu: juttuja 2*. Työkansan kustannusyhtiö, Port Arthur, Ontario 1913.
- Ilmonen, Kaj: Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa *Uudet ja vanhat liikkeet*. Toim. Kaj Ilmonen, Martti Siisiäinen. Vastapaino, Tampere 1998, 15–42.
- Kianto, Ilmari: *Punainen viiva*. Otava, Helsinki 1909.
- Knuuttila, Seppo: *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992.
- Le Bon, Gustave: *Joukkosielu*. Alkuteos: Psychologie des Foules (1895). Otava, Helsinki 1912.
- Liikanen, Ilkka: *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.
- Majander, Mikko: Tanner-viha ilman naamioita. Teoksessa *Työväki ja tunteet*. Toim. Elina Katainen, Pirkko Kotila. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2002, 197–250.
- Moilanen, Laura-Kristiina: *Sivistyneistö ja myyttinen kansa 1905–1917*. Historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2001.
- Naarminen, Nina: *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikakoksen tehtaan paikallisyhteisössä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018.
- Pollari, Mikko: Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Toim. Anttila et al. Vastapaino, Tampere 2009, 81–110.
- Rajavuori, Anna: *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017.
- Ranciére, Jacques: *Erimielisyys. Poliitiikka ja filosofia*. Tutkijaliitto, Helsinki 2009.
- Salmi-Niklander, Kirsti: *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Soikkanen, Hannu: *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Porvoo – Helsinki 1961.
- Sorvali, Satu: Onko syytä suuttua? Ärtymyksen ilmaisu 1890-luvun yleisönosastoissa. *Ennen ja nyt* 2/2019.
- Stark, Laura: Sanomalehtien maaseutukirjeet. Teoksessa *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Toim. Lea Laitinen, Kati Mikkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013, 145–177.

- Stearns, Peter N.; Stearns, Carol Zisowitz: *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History*. The University of Chicago Press, Chicago – London 1986.
- Suodenjoki, Sami: Kansalaisyhteiskunnan ja Suomen ideat, liikkeet ja julkisuudet ennen vuotta 1917. Teoksessa *Suomalaisen politiikan muutoksia ja murroksia*. Toim. Kari Paakkunainen. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki 2002, 53–74.
- Tepora, Tuomas: Neurotieteiden haaste tunteiden historialle. *Historiallinen aikakauskirja* 3/2012, 322–340.
- Teräs, Kari: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Teräs, Kari: Vihan ja koston (kon)tekstit. *Sosiologia* 2/1994.
- Tommila, Päiviö: *Keski-Suomen sanomalehtien historia II. 1886–1917*. Oy Keskisuomalainen, Jyväskylä 1973.
- Turja, Timo: Parlamentaariset puhetyylit eduskunnan täysistunnoissa. *Politiikka* 49:3 2007, 168–181.
- Vahosalmi, Ville: Poliittiset vastakkainasettelut ja luokkataistelu Työmies-lehdessä 1899–1907. Teoksessa *Työväestö ja demokratia*. Toim. Ilkka Kärriylä, Pete Pesonen, Anna Rajavuori. Väki voimakas 32. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 59–86.